

NAİM

(النعميم)

Yüksek seviyede refah,
huzur ve mutlu hayat anlamında
cennetin isimlerinden biri

(bk. CENNET; NİMET).

NAİMÂ

(نعيمًا)

(ö. 1128/1716)

İlk resmî

Osmanlı vak'anüvisi, tarihçi.

1065 (1655) yılı civarında Halep'te doğdu. Asıl adı Mustafa'dır. Daha çok tanındığı adı Naïmâ, devlet hizmetine girdikten sonra geleneğe uyarak divan kâtipliği sırasında aldığı mahlasıdır. Halep'te yerleşmiş bir yeniçeri ailesine mensuptur. Dedesi Küçük Ali Ağa ve babası Mehmed Ağa yeniçeri serdarlığı yapmış ve bölgenin nüfuzlu şahsiyetleri arasında yer almıştır. İlk eğitimini Halep'te aldıktan sonra 1091 (1680) yılı civarında İstanbul'a giden Naïmâ, ailesinin nüfuzu sayesinde İstanbul'da bir hâmi bularak Sarây-ı Atık baltacıları zümresine girdi. Burada bir taraftan intisap ettiği sarayda yetişirken diğer taraftan Beyazıt Camii'nde derslere devam etti. 1097'de (1686) Dîvân-ı Hümâyün kâtipleri arasında girdi (Afyoncu, sy. XX/24 [2000], s. 84). Önce kendisi gibi Baltacılar Ocağı'ndan yetişme Kalaylıkoz Ahmed Paşa'ya intisap ederek onun divan kâtipliğini yaptı. Ardından, muhtemelen Râmi Efendi'nin aracılığıyla ilim ve sanat erbabının hâmisî olarak tanınan Amcazâde Hüseyin Paşa'nın himayesine girdi ve onun desteğini gördü. Cemâziyelâhir 1112'de (Kasım 1700) başka bir göreve geçti. Belgelerde açık şekilde belirtilmeyen yeni görevinin vak'anüvislik olduğu ileri sürülebilir. Onun Amcazâde Hüseyin Paşa tarafından 1114 (1702) yılından önce bu göreve getirildiği bilgisi de (İA, XIII, 275) bu durumu teyit eder niteliktedir. İlk vak'anüvis olduğuna dair yaygın kanaat, kendisinin halefi Râşid Efendi'nin ondan vak'anüvis diye bahsetmesiyle (Tarih, II, 533; V, 451) güçlenmektedir. Naïmâ vak'anüvis olarak öncelikle, Amcazâde Hüseyin Paşa tarafından Şârihulmenârzâde Ahmed Efendi'nin yazdığı tarihin müsveddelerini temize çekmekle görevlendirildi. Bu işi yerine getirip yeniden düzenlediği tarihinin birkaç cüzünü Hüseyin Paşa'ya sununca kendisine bir kese akçe atıyıp verildi, ayrıca İstanbul Gümrüğü mukâtaasından 120 akçe maaş bağlandı.

Dîvân-ı Hümâyün hâcegânı zümresine giren Naïmâ belirli aralıklarla üç defa Anadolu muhasebecisi oldu (Afyoncu, XX/24 [2000], s. 84). Birincisi Damad İbrâhim Efendi'nin (Paşa) yardımıyla Zilhicce 1115'te (Nisan 1704) Kalaylıkoz Ahmed Paşa'nın sadâretinde gerçekleşti. Bu görevi 1117 Ramazanına (Aralık 1705) kadar sürdürdü. Sadrazam olan Çorlulu Ali Paşa, nücüm ilmine düşkünlüğüyle bilinen Naïmâ'nın zâyîçelerinden kuşkulananarak kendisini azledip kalebind olmak üzere Hanya'ya sürgün etmiş (BA, MD, nr. 115, s. 24), Boğazhisar'da gizlendiği öğrenilince ikinci bir emirle Hanya'ya gönderilmesi istenmişti (BA, MD, nr. 115, s. 60). Hanya'da altı ay kadar kaldı. Bu sırada İstanbul'da çok sıkıntılı günler geçiren eşi Hâce Havvâ Hanım durumunu anlatan bir arzuhali Dîvân-ı Hümâyün'a sununca Çorlulu Ali Paşa onu affetti, ancak İstanbul'a gelmesine izin vermeyip Bursa'da oturmasını istedi. İstanbul'a dönüş iznini ancak bir yıl sonra alabildi.

İstanbul'a döndüğünde yeniden divan hizmetine girdi. 27 Zilkade 1120'de (7 Şubat 1709) teşrifatçılık ve divitdârlık görevini üstlendi. 19 Zilhicce 1123'te (28 Ocak 1712) yeniden Anadolu muhasebeciliğine getirildi. Bu dönemlerde Naïmâ, Damad Ali Paşa'nın desteğini almış ve onun yakın adamları arasına girmişti. Yine onun desteğiyle 1125'te (1713) defter emini, ardından başmuhasebeci oldu (16 Ramazan 1125/6 Ekim 1713). Bir yıl kadar bu görevde kaldı. 26 Safer 1127'de (3 Mart 1715) silâhdar kâtipliğine getirildi (Afyoncu, XX/24 [2000], s. 84). Bu rütbe düşüşü, Damad Ali Paşa'nın yakın adamı ve Naïmâ'nın rakibi kethüdâ Köse İbrâhim Ağa'nın aleyhteki faaliyetleri sonucu gerçekleşmişti. Damad Ali Paşa, Mora seferi sırasında onu yeniden Anadolu muhasebecisi yaptı (25 Cemâziyelevvel 1127 / 29 Mayıs 1715); Mora seferi sona erince de Mora seraskeri Mustafa Paşa'nın yanında defter emaneti ve kâletiyle görevlendirdi (3 Şevval 1127 / 2 Ekim 1715). Ardından Balyabadra'da Şâban 1128'de (Ağustos 1716) vefat etti. Naïmâ'nın kafesî destarlı mezar taşında başmuhasebe mansıbından mâzulen Mora mübâyâacısı iken öldüğü kaydının bulunduğu söylenir (Ahmed Refik, *Naimâ*, s. 12). Tarihi tam belirlenemeyen, ancak Naïmâ'nın ölümünden sonraya ait olduğu anlaşılan bir belgeden (BA, Cevdet-Maarif, nr. 4821) sağlığında evinde büyük bir yangın çıktı, mahzeniyle beraber evinin yandığı, bütün kitaplarının yok olduğu anlaşılmaktadır. Şârihulmenârzâde'nin müsveddelerinin de bu sırada yanmış olması muhtemeldir.

Naïmâ, asıl adı *Ravzatü'l-Hüseyin fi hulûsati ahbârî'l-hâfikayn* olan eseriyle Osmanlı tarihçiliğinde önemli bir yere sahip olmuştur. Kitap uzunca bir giriş ve kronolojik düzenlenmiş metinden oluşmakla birlikte renkli tasvirleri, romanvari anlatımı, nükteli, imalı ifadeleri, olayların iç yüzünü anlatmada gösterdiği titizlikle büyük ilgi çekmiş ve başka hiçbir tarihe kısmet olmayan bir şöret kazanmıştır. Naïmâ'nın tarihi aslında, Şârihulmenâr lakabıyla tanınan Kadı Mehmed Efendi'nin oğlu müderris Ahmed Efendi'nin yazdığı esere dayanır. Naïmâ, Şârihulmenârzâde'nin günümüze ulaşmayan ve yaratılıştan 1065 (1655) yılına kadar gelen tarihinin müsveddelerini kullandığını, onun I. Ahmed devrinden Köprülü Mehmed Paşa'ya kadarki dönemi geniş bir şekilde yazdığını, daha önceki dönemleri ise *Hasanbeyzâde Târihi*'nden aldığını belirtir. Mevcut nüshalardan edinilen intibaa göre Naïmâ önce eserine 982 (1574) yılından, yani III. Murad'ın saltanatından itibaren başlayıp Şârihulmenârzâde kayıtlarının bittiği 1065 (1655) tarihine kadar getirmiş ve eserini, Amcazâde Hüseyin Paşa'nın yararlılıkları ve hazırlanmasını sağladığı Karlofça Anlaşması vb. bilgileri eklediği mukaddimesiyle 1114'te (1702) ona sunmuştur. Ayrıca burada, bazı kaynaklara dayanarak çalışmasını 1114 (1702) yılına kadar uzatmak istediğini belirtmiştir (TSMK, Revan Köşkü, nr. 1169; Aktepe, I/1 [1949], s. 51). Fakat aynı yıl Amcazâde'nin vefatı, ardından ortaya çıkan Edirne Vak'ası bu niyetini gerçekleştirme-
sini geciktirmiştir. Bu arada sadarete getirilen Damad Hasan Paşa eserin devamının yazılmasını kendisinin talep edince Naïmâ, ilk telifteki 1000 (1592) yılına kadar gelen kısmı ayırıp sonuna yazmakta olduğu II. cilde ait beş yıllık olayları ekleyerek 1000-1070 (1592-1660) olaylarını ihtiva eden vekâyi'nâmesini yeniden düzenlemiştir. Bunun baş kısmına, Hasan Paşa'nın eşkiya tedibindeki başarısını övmek için Edirne Vak'ası'nı tasvir eden bir risâle eklemiştir. Bu ikinci metin 1147'de (1734) İbrâhim Müteferrika tarafından iki cilt halinde basılmış, Feyzullah Efendi Vak'ası ile ilgili risâle bu baskının sonuna konulmuştur. İkinci düzenleme, hicrî 1000 (1592) senesiyle ilgili birtakım rivayetlerden ve kıyametin kopması beklentilerinden söz edilerek başlar. İlk zikredilen olay ise 1000 yılı Cemâziyelâhirinde (Nisan 1592) Sadrazam Ferhad Paşa'nın azli ve yerine Kanijeli Siyavuş Paşa'nın tayinidir. Naïmâ'nın 1070'ten (1660) sonraki yıllara ait olarak birtakım müsveddeler hazırladığı ve

bunların Şehrîzâde Said Efendi'ye geçtiği de ileri sürülmüştür (Tayyarzâde Ata Bey, III, 38). Râşid, 8 Rebîülevvel 1109 (24 Eylül 1697) hadisesiyle ilgili kaynağını Naîmâ'nın "yevmiye cerîdesi"ne dayandırır. II. cilde ait olması gereken müsveddelerinin temize çekilmeden kaldığı ve bunların ölümünden sonra evinde çıkan yanında yanmış olabileceği ihtimali üzerinde durulur.

Naîmâ'nın Hasanbeyzâde, Âli Mustafa Efendi gibi Şârihulmenârzâde'nin de istifade ettiği muhakkak olan eserler dışında başlıca kaynakları Kâtib Çelebi, Peçuylu İbrâhim, Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi ile Nişancı Abdi Paşa, İszâde, Mehmed b. Mehmed Edirnevî, Mehmed Halife, Hüseyin Tûgi, Topçular Kâtibi Abdülkadir Efendi, Cenâbi Mustafa Efendi ve Âlf başta gelir. Yine kaynakları arasında Kazasker İsmetî Efendi'nin telif ettiği, ancak henüz nüshasına rastlanmayan *Tevârih-i Devlet-i Aliyye*'nin bulunmuş olması mümkündür. Bunların içinde Kâtib Çelebi *Fezleke*'sinin özel bir yeri vardır. Naîmâ hiçbir değişiklik yapmadan birçok bahsi ve bendi *Fezleke*'den nakletmiştir. Yine Kâtib Çelebi'nin *Düstürü'l-amel* ve *Mizânü'l-hak* gibi eserlerinden de iktibaslar yapmıştır (VI, 218-226). Onun yer yer kullandığı kaynakları karşılaştırdığı ve bilgilerin telifinde hayli başarılı olduğu anlaşılır (tipik örnekler için bk. I, 99; II, 207; VI, 291). Naîmâ tarihinin şifâhî kaynakları arasında ise Ma'noğlu Hüseyin Bey başta gelir. Ondan İbrâhim ve IV. Mehmed devriyle ilgili bilgiler aldığı, ayrıca bugün ele geçmeyen kendi eliyle yazdığı tarih mecmuasını da gördüğü belirtilir (V, 295). Eserin mukaddime kısmı ayrı bir öneme sahiptir. Burada Naîmâ'nın tarihçilik anlayışı ve siyasetnâmeyle ilgili görüşleri bulunur. Bu kısım İbn Haldûn, Âli Mustafa Efendi ve Kâtib Çelebi gibi müelliflerin fikirlerinden hareketle hazırlanmıştır. İbn Haldûn'un uzviyetçi görüşü, beş tavrı nazariyesi ve toplumu teşkil eden unsurlar ağırlıklı olarak Kâtib Çelebi'nin *Düstürü'l-amel* adlı risâlesine dayanır (I, 26-57; krş. *Düstürü'l-amel*, s. 122-133). Naîmâ'nın tarih felsefesine ve bu ilmin lüzumu ve faydasına ait kanaat ve hükümleri kendisine ait orijinal fikirler değildir. Tarih ilminin lüzumu üzerinde duran Naîmâ tarih yazanlarda yedi şartın bulunması gerektiğini, bunların doğru sözlü olmak, şâyialara kulak asmamak, bir konunun aslına vâkıf değil ise onu bilenlerden tahkik etmek, dedikodulara ehemmiyet vermemek, yalnız vak'a anlatmakla kalmayıp tarihi kissadan hisse çıkaracak

şekilde kaleme almak, insanların değerini ortaya koyarken hissiyata kapılmamak, kolay anlaşılır bir dil kullanmak, metni güzel fıkralar, manzum ve mensur parçalar ilâvesiyle süslemek, ilm-i nücüm hakkında bilgi edinmek olduğunu belirtir (I, 6-7).

Naîmâ tarihi, muhteva itibarıyla olayları kronolojik bir sıra içerisinde nakleden geleneksel sıklıkla sıkı sıkıya bağlıdır. Eserde yaklaşık 1400 başlık yer alır. Bu başlıkların temel konular belirlenerek tasnif edilmesi mümkündür. Bazı başlıklar altında vak'alar uzun uzadıya anlatılırken çok yönlü değerlendirmeler yapılır, kişiler ve kurumlar hakkında önemli bilgiler verilir. Eserde sadece İstanbul ve saray merkezli haberlere değil taşradaki olaylara ve devlet teşkilâtıyla ilgili konulara da yer verilmiştir. Naîmâ'nın tıpkı Şârihulmenârzâde gibi nücüm ilmini bildiği ve ona inandığı anlaşılmaktadır. Tarihinin çeşitli yerlerinde olayların şu veya bu şekilde sonuçlanmasını yıldızların tesirine bağladığını gösteren kayıtlar dikkat çeker (II, 231 vd.; III, 422). Eserde çok ilgi uyandıran ve okunan kısımların, anekdotların Şârihulmenârzâde'ye dayandığı ve onun kaleminden çıktığı hesaba katılırsa Naîmâ'ya atfedilen değerlendirme, hadiseleri ele alış şekli, tahkiye ve câzip üslûbun Şârihulmenârzâde'ye ait olduğu düşünülebilir. Ancak Naîmâ, tarihçi sıfatıyla ele aldığı metni dikkatli şekilde yer yer karşılaştırmalar yaparak ve şifâhî kaynaklara başvurarak yeni bir kalıba sokmuş görünmektedir.

Tarih-i Naîmâ, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde çok kullanılan, okunan bir eser olmuştur. Cumhuriyet devrinde onu sıkça kullananların başında Ahmed Refik gelmektedir. Ahmed Refik *Kadınlar Saltanatı*, *Samur Devri*, *Köprülüler* adlı eserlerinde geniş ölçüde *Tarih-i Naîmâ*'den istifade etmiş, *Âlimler ve Sanatkârlar* isimli kitabında Naîmâ'yı ve eserini incelemiştir. Ayrıca *Naimâ* adlı ufak bir eser yayımlamıştır. Türkiye'de ve yabancı kütüphanelerde birçok yazma nüshası bulunan *Tarih-i Naîmâ*'nın (TCYK, s. 200-207; Karatay, I, 259-262; Babinger, s. 269-270) mevcut nüshalarının birçoğu Müteferrika tab'ının yapıldığı 1147'den (1734) sonra istinsah edilmiştir. Ayrıca kütüphanelerde bazı muhtasar nüshalara da rastlanır (İÜ Ktp., TY, nr. 4355). Eserin iki büyük ciltten oluşan birinci baskısı 1147'de (1734) 500 nüsha olarak Müteferrika Matbaası'nda yapılmıştır. I. cildin başına İbrâhim Müteferrika tarafından yazılan takdim yazısı sonraki baskılarda da tekrar edilmiştir. Eksik olan ikinci baskı (yalnız I. cilt) 1259

(1843) tarihlidir. Üçüncü tab'ı (İstanbul, Matbaa-i Âmire, 1280) sayfaları çerçevesi olarak altı cilttir. Müteferrika tab'ının esas alındığı bu neşirde cilt taksimatının değiştirildiği belirtilmemiştir. Çerçevesiz baskı olarak bilinen dördüncü baskı da (Matbaa-i Âmire, 1281) altı cilt halindedir. Bu baskıda bazı ifadelerin basitleştirildiği, anlaşılmayı kolaylaştıracak çok küçük ibarelerin eklendiği görülmektedir. Naîmâ tarihinden bazı parçaların neşredildiği de bilinmektedir. Bunların başlıcaları olarak Simirnof, Kostantinidi Paşa, Ahmed Refik, Ali Canip, Âsaf Hâlet Çelebi yayınları sayılabilir (İA, IX, 49). Zuhuri Danişman eserin bütününe sadeleştirip Latin harflerine çevirmiştir (I-VI, İstanbul 1967). Ancak bu sadeleştirmede hiçbir bahis çıkarılmamakla birlikte okunmasında veya anlaşılmasında güçlük bulunan kelime, cümle ve paragrafların yer yer atlandığı göze çarpar.

Naîmâ ve tarihi üzerine çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bunların ilki Lewis V. Thomas'ın doktora tezidir (bk. bibl.). Thomas çalışmasını Naîmâ'nın hayatı, fikirleri ve eseri olmak üzere üç bölümde düzenlemiş ve tarihinin hayatı ve eseriyle ilgili birçok noktayı aydınlatmıştır. İkinci Zeki Arslantürk'ün sosyoloji çalışmasıdır (*Naimâ'ya Göre XVII. Yüzyıl Osmanlı Toplum Yapısı*, İstanbul 1997). Bu çalışma esas itibarıyla Naîmâ'nın giriş kısmındaki değerlendirmelerine dayanır. *Tarih-i Naîmâ*'nin Batı dillerine kısmî çevirileri vardır (*Annals of Turkish Empire 1591-1659 of the Christian Era*, trc. Charles Fraser, London 1832; ayrıca bk. Babinger, s. 270).

BİBLİYOGRAFYA :

BA, MD, nr. 115, s. 24, 60; BA, Cevdet-Maarif, nr. 4821; Naîmâ, *Tarih*, I-VI, tür.yer.; Kâtib Çelebi, *Düstürü'l-amel li-islâhi'l-halel*, İstanbul 1280, s. 122-133; Safâi, *Tezkire*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 2549, vr. 233³; Şeyhî, *Vekâyiul-fuzalâ*, s. 478-479; Râşid, *Tarih*, II, 533; V, 451; Sâlim, *Tezkire*, İstanbul 1315, s. 681; *İszâde Târihi* (haz. Ziya Yilmazer), İstanbul 1996, s. XXXIV, 40; Hüseyin Ayvansarayî, *Mecmua-i Tevârih* (haz. Fahri Ç. Derin - Vahid Çabuk), İstanbul 1985, s. 17; Murâdî, *Silkü'd-dürer*, IV, 220; Karşızâde Cemâleddin Mehmed, *Osmanlı Tarih ve Müverrihleri: Âyine-i Zurefâ*, İstanbul 1314, s. 43; Tayyarzâde Atâ Bey, *Tarih*, İstanbul 1293, III, 36-40; *Osmanlı Müellifleri*, III, 13-14, 151; Ebüzziyâ Tevfik, *Numüne-i Edebiyyât-ı Osmâniyye*, İstanbul 1329, s. 44; Ahmed Refik [Altınay], *Âlimler ve Sanatkârlar*, İstanbul 1924, s. 256, 275; a.m.f., *Hicri On İkinci Asırda İstanbul Hayatı (1100-1200)*, İstanbul 1930, s. 52; a.m.f., *Naîmâ*, İstanbul 1932; Ali Canip, *Naima Tarihi*, İstanbul 1927; Âsaf Hâlet Çelebi, *Naima: Hayatı, Mecmua-i Eserleri*, İstanbul 1953; TCYK, s. 200-207; Karatay, *Türkçe Yazmalar*, I, 259-262; Vasfî Mâhir Kocatürk, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara 1964, s. 564; L. V. Thomas, *A Study of Naima* (ed. N. Itzkowitz), New York

1972; Nihad Sâmî Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1976, II, 694-696; Babinger (Üçök), s. 268-270; Claudia Römer, "Latin Extracts from Na'imâ's History Translated by Students at the KK. Akademik Orientalischer Sprachen Vienna 1796", *Pax Ottomana: Studies in Memoriam Prof. Dr. Nejat Göyünç* (ed. Kemal Çiçek), Haarlem-Ankara 2001, s. 581-588; Münir Aktepe, "Na'imâ Tarihi'nin Yazma Nüshaları Hakkında", *TD*, I/1 (1949), s. 35-52; Fahri Ç. Derin, "Müverrih Na'imâ Hakkında Bir Arşiv Belgesi", *GDAAD*, sy. 2-3 (1974), s. 114-118; Erhan Afyoncu, "Osmanlı Müverrihlerine Dair Tevcihat Kayıtları I", *TTK Belgeler*, XX/24 (2000), s. 84-85; M. Cavid Baysun, "Na'imâ", *İA*, IX, 44-49; Bekir Kütükoğlu, "Vekâyinüvis", a.e., XIII, 275; Christine Woodhead, "Na'imâ", *EL²* (İng.), VII, 917-918.

MEHMET İPŞİRLİ

NAİMÎ

(نایمی)

Ahmed Yâr Han Na'imî
(1906-1971)

Pakistanlı müfessir.

Aralık 1906'da Hindistan'ın Bedâûn şehrine yakın bir kasabada doğdu. Ailesi Patan (Peştu) soyundandır ve dedeleri Afganistan'dan gelip Hindistan'a yerleşmiştir. İlk eğitimini, bir camide imamlık ve küçük bir medresede hocalık yapan babası Muhammed Yâr'dan aldı. Daha sonra Bedâûn'daki Medrese-i Şemsü'l-ulûm'a kaydoldu ve burada üç yıl okudu (1916-1919). Hocaları arasında Mevlânâ Kadîrbahş Bedâûnî'nin adı bilhassa zikredilmelidir. Ardından Aligarh'a bağlı bir kasabadaki Medrese-i İslâmiyye'ye girdi. Oradan Muradâbâd'a geçti ve Birelvî ekolünün en önemli eğitim kurumlarından Medrese-i Encümen-i Ehl-i Sünnet'e (Câmia Na'imîyye) devam etti. Medresenin kurucusu ve rektörü Muradâbâdî'den özel ilgi gördü. Buradaki öğrenimini tamamladıktan sonra (1925) aynı yerde müderris olarak görev aldı (1926) ve fetva işlerini üstlendi. Bunun yanında yöredeki diğer bazı medreselerde de uzun yıllar çalıştı. 1933'te Guçrât'a (Pakistan) giderek Dârülulûm Huddâmû's-sûfiyye'de on iki-on üç, Encümen-i Huddâmû'r-resûl Medresesi'nde on yıl görev yaptı. 1966 yılında kendi medresesi olan Câmia Gavsîyye Na'imîyye'yi kurdu ve geri kalan ömrünü burada öğretim ve telifle geçirdi (Abdünnebî Kevkeb, s. 37-42; M. Abdülhakîm Şeref Kâdirî, I, 54-55). 24 Ekim 1971 tarihinde Guçrât'ta vefat etti ve burada defnedildi. Kurduğu eğitim kurumunu oğlu İktidâr Ahmed Han'ın idaresinde halen faaliyetini sürdürmektedir.

Na'imî, Birelvî ekolünün ateşli savunucularındandır. Muhaliflerini tekfir konusun-

da onun da Ahmed Rızâ Han gibi olduğu kitaplarından anlaşılmaktadır. Asıl faaliyeti tefsir alanında olan Na'imî'ye göre Kur'an'ı re'y ile tefsir etmek haramdır. Bir âyetin tefsiri ancak başka bir âyet veya hadisle ya da sahâbe, tâbiîn ve tebeu't-tâbiîn kavli ile yapılabilir. Bâtını tefsir mümkün olmakla birlikte bâtinî yorumun zâhirle çelişmemesi gerekir. Yapılan yorum / tefsir İslâm akidesine ve müfessirlerin icmâına ters düştüğü takdirde Kur'an mânevî tahrife uğratılmış olur; lafzî tahrif gibi mânevî tahrif de küfürdür (*Tefsîr-i Na'imî*, I, 26). Na'imî şiirle de ilgilenmiş ve şiirlerinde ah-lâkî değerleri, İslâm'ın temel prensiplerini anlatmıştır (Nezîr Ahmed Na'imî, s. 14-15); Hindu mezhebi Arya Samâc, Kâdiyânîlik, Ehl-i Hadîs ve diğer fırka ve cemaat mensupları ile münazaralar yapmıştır (a.g.e., s. 12-13). Kitaplarındaki aşırı ifadeler ve hakarete varan sözlerine rağmen Birelvî cemaati mensupları onun kerametlerini naklediler (meselâ bk. a.g.e., s. 18-25).

Eserleri. 1. *Tefsîr-i Na'imî* (*Eşrefü't-tefâsîr*). Na'imî'nin 1944 yılında camide başladığı, on dokuz yıl süren Kur'an derslerinin öğrencileri tarafından tutulan notlarından oluşmaktadır (Abdünnebî Kevkeb, s. 53). Yunus süresinin 62. âyetine kadar yaptığı tefsiri on cilt halinde yayımlanmıştır (Guçrât 1363-1390/1944-1970). Eserin ikinci neşri, ilâvelerle birlikte on beş cilt olarak 1973-1996 yılları arasında Lahor'da gerçekleştirilmiştir. Geri kalan kısımlar oğlu İktidâr Ahmed Han tarafından tamamlanmakta ve peyderpey yayımlanmaktadır. Müellif eserin girişinde Urduca'da pek çok tefsir bulunduğu bahsetmiş, fakat bunların tamamen b-zuk inançların ürünü olduğunu iddia ederek Hindistanlı müfessirleri halkı aldatmakla suçlamıştır. Tefsirinin kaynakları İsmâil Hakkı Bursevî'nin *Rûhu'l-beyân*'ı ile Fahreddin er-Râzî'nin *Mefâtihu'l-ğayb*'ı, Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin tefsiri ve Nesevî'nin *Medârikü't-tenzil*, Şah Abdülazîz ed-Dihlevî'nin *Tefsîr-i 'Azîzî*, Ahmed Rızâ Han Birelvî'nin *Kenzü'l-imân fi tercemeti'l-Kur'an*, Muradâbâdî'nin *Hazâ'inü'l-irfân* adlı eserleridir (*Tefsîr-i Na'imî*, I, 4). 2. *Nûrü'l-irfân fi hâşiyeti'l-Kur'an* (Lahor 1377/1957; Guçrât 1377/1958). Urduca olan eser, Ahmed Rızâ Han Birelvî'nin Kur'an tercümesi üzerine kaleme aldığı tefsiri hâşiyelerden meydana gelmekte olup onunla birlikte basılmaktadır. Eser *Muhtaşar-ı Tefsîr-i Na'imî* olarak da bilinir (Ahmed Han, s. 42, 43, 48). 3. *'İlmü'l-Kur'an li-tercümeti'l-furkân* (Guçrât, ts.). Na'imî'nin Kur'an, tefsir ve tercümeyle ilgili görüşlerini ortaya koyduğu bir eserdir. Ol-

dukça sert bir üslûpta yazılan kitapta Ehl-i Hadîs, Diyübendî ve Ehl-i Kur'an (Kur'aniyyûn) ekollerine mensup âlimler için hakarete varan ifadeler kullanılmış ve ağır tenkitler yapılmıştır (*'İlmü'l-Kur'an*, s. 4-5). 4. *Na'imü'l-bârî fi inşirâ-hi'l-Buhârî* (Lahor 1959). Arapça kısa bir şerh çalışmasıdır (Daudi, s. 345). 5. *Mir'âtü'l-menâhic Urdu Tercüme Mişkâtü'l-Meşâbih* (I-VIII, Lahor 1378/1959). Hint alt kıtasında bir dönemde en çok okunan hadis kitabı olan Hatîb et-Teb-rîzî'nin *Miškâtü'l-Meşâbih* adlı eserinin kısa açıklamalı Urduca tercümesidir (a.g.e., s. 344). 6. *Câ'e'l-hağ ve zeheka'l-bâtıl* (Guçrât, ts.; Lahor, ts.). Hint alt kıtasındaki cemaatler ve mezheplerle ilgili iki ciltlik bir polemik kitabı olup 1944 yılında tamamlanmış ve Birelvî cemaati arasında büyük rağbet görmüştür. Eserde başta Diyübendîler olmak üzere Ehl-i Hadîs, Ehl-i Kur'an, Şiiler ve Kâdiyânîler itikadî ve amelî konulardaki çeşitli görüş ve uygulamaları sebebiyle ele alınmış ve haklarında aşırı ithamlar ileri sürülmüştür.

Müellifin tamamına yakını Guçrât'taki Na'imî Kütübhâne tarafından basılan (M. Abdülhakîm Şeref Kâdirî, I, 57) diğer eserleri de şunlardır: *el-Fetâva'n-Na'imîyye*, *Şânu habîbi'r-rahmân min âyâtü'l-Kur'an*, *Fihrisü'l-Kur'an*, *İslâmî Zindegî*, *'İlmü'l-mîrâs*, *Esrârü'l-ahkâm*, *Salṭanat-ı Muştafa*, *Mevâ'iz-i Na'imîyye*, *Ne'î Takrîreyn* (vaaz ve sohbet), *Risâle-i Nûr* (Resûl-i Ekrem'in bir nur olduğu ile ilgili tartışmalar hakkındadır), *Rahmet-i Hudâ bi-Vesile-i Evliyâ*, *Sefernâme-i Hicâz* (eserleri hakkında geniş bilgi için bk. Abdünnebî Kevkeb, s. 59-61).

BİBLİYOGRAFYA :

Na'imî, *Tefsîr-i Na'imî*, Lahor 1973, I, 3-4, 26; Lahor, ts. (Mektebe-i İslâmiyye), III, 457-466; a.mlf., *'İlmü'l-Kur'an li-tercemeti'l-furkân*, Guçrât, ts. (Na'imî Kütübhâne), s. 4-5, 244-248; Abdünnebî Kevkeb, *Hayât-ı Sâlik Şeyhu't-tefsîr Müftî Ahmed Yâr Hân*, Guçrât 1971, s. 23-34, 37-42, 53, 58-61; Nezîr Ahmed Na'imî, *Sevânih-i 'Ömrî Hazret Hakîmü'l-ümmet Müftî Ahmed Yâr Hân Na'imî Kâdiri Bedâyüni*, Guçrât, ts. (Na'imî Kütübhâne), s. 12-15, 18-25; M. Abdülhakîm Şeref Kâdirî, *Tezkire-i Ekâbir-i Ehl-i Sünnet*: *Pakistan*, Lahor 1976, I, 54-55, 57; İhsân ilâhî Zahir, *el-Birelvîyye: 'Akâ'id ve Târîh*, Lahor 1404/1984 s. 53-54; Ahmed Han, *Kur'an-ı Kerim key Ürdü Terâcim: Kitâbiyât*, İslâmâbâd 1987, s. 42, 43, 48; *Târîhsâz-ı Şahsiyât* (haz. M. Siddîk Hezârî), Lahor 1992, s. 71-75; Hâlid Zafferullah Daudi, *Pakistan ve Hindistan'da Şah Velîyyulâh Dihlevî'den Günümüze Kadar Hadis Çalışmaları*, İstanbul 1995, s. 344, 345; Abdülhamit Birışık, *Hind Altkıtası Düşünce ve Tefsir Ekolleri*, İstanbul 2001, s. 204-213.

ABDÜLHAMİT BİRİŞİK